

PRKOS KAO JEDAN OD KRITERIJA PRAVOVREMENE IDENTIFIKACIJE UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE RIZIČNOGA SOCIJALNOG PONAŠANJA

Slobodan Uzelac

Fakultet za defektologiju, Zagreb
Odsjek za poremećaje u ponašanju

Izvorni znanstveni članak

UDK: 376.5
Zaprimljeno: 1.10. 1995.

SAŽETAK

Na uzorku od 31 učenika osnovne škole, za koje su krajem IV razreda njihovi razrednici procijenili da manifestiraju socijalno rizično ponašanje, i na kontrolnom uzorku od 41 učenika, za koje je u isto vrijeme procijenjeno da im ponašanje nije socijalno rizično, autor analizira doprinos prkosnoga ponašanja učenika takvim procjenama. Rizičnost socijalnoga ponašanja učenika naknadno se procjenjuje krajem III razreda srednje škole, tj. nakon sedam godina. Prkosno ponašanje učenika se, osim u tim dvjema točkama, promatra u još tri točke između njih.

Dobiveni rezultati pokazuju da je prkosno ponašanje učenika osnovne škole, samo po sebi, nedovoljan kriterij za pravovremenu identifikaciju njihova rizičnoga socijalnog ponašanja.

Autor istovremeno elaborira i problem objektivnosti/subjektivnosti procjene prkosnoga ponašanja učenika. Nalazi kako subjektivnost, koja se ogleda u minimiziranju prkosnoga ponašanja učenika, nije svojstvena samo učenicima, nego, ništa manje i njihovim roditeljima, te da su jedino procjene nastavnika /razrednika/ relativno objektivne.

Glavne riječi: prkos, rizično socijalno ponašanje, učenici osnovne škole

1. UVOD

Rizično socijalno ponašanje učenika zapravo je ponašanje koje navješćuje da, nastavi li se razvijati trendom kojim se razvija, trendom kojega opažamo, u jednome momentu više neće biti socijalno. U tome će momentu to ponašanje biti, naime, takvo da će atributu "socijalno" biti nužno dodati prefiks "a" ili "anti" i na taj način označiti kako je okončan proces nastajanja ponašanja koje je različito od ponašanja većine ostalih učenika dotične dobi, spola, kulturne sredine i slično. Različitost ovoga ponašanja od ponašanja većine nije bezazlena nego je usmjerena tako da označava štetnost pa i opasnost kako za učenika koji ga manifestira tako i za, ponajprije užu, sredinu kojoj učenik pripada. Vjerojatnost povoljnijega ishoda ovakvoga procesa razvoja ponašanja pretpostavlja postojanje makar dvaju neophodnih momenata: (1) svijest o tome da proces može biti osujećen samo uz dodatnu stručnu pa i širu društvenu pomoć učeniku a nerijetko i njegovoj, makar užoj, sredini i (2) uistinu pravovremenu identifikaciju učenika čije je ponašanje predmet naše pažnje.

Pravovremenost identifikacije učenika rizičnoga socijalnog ponašanja predstavlja krucijalno pitanje socijalnopedagoške dijagnostike, naročito kada je riječ o učenicima osnovnoškolske dobi. Nadamo se da ovu tvrdnju nije neophodno posebno argumentirati. Radi se, dakako, o kompleksnoj razvojnoj fazi djeteta - učenika, u kojoj je uistinu teško procijeniti da li pojedini

oblik ponašanja, ma kako izgledao neuobičajen, predstavlja odraz razvoja djeteta, dakle sasvim prirodno ponašanje, ili pak predstavlja simptom ponašanja koje će, ne reagira li se pravovremeno, biti razvijeno upravo u pravcu asocijalnog ili antisocijalnog ponašanja.

Svaka identifikacija učenika rizičnoga socijalnog ponašanja nužno operira zapravo s jedinim raspoloživim polazištem - fenomenološkim, a to znači da operira s kategorijalnim aparatom uistinu problematične vrijednosti. Istraživač je, naime, u situaciji nužnoga susreta s naglašenom promjenjivošću pojavnih oblika ponašanja učenika i, što je ne manja poteškoća, sa sasvim nepouzdanim etiološkim značenjem pojedinoga oblika ponašanja. Dobro je, naime, poznato da jedan oblik ponašanja učenika može biti, a najčešće i jeste, "posljedica" niza etioloških elemenata, kao i to da jedan jedini etiološki element može imati za "posljedicu" niz pojavnih oblika ponašanja. Čitatelj će lako razumjeti da su navodni znakovi uz termin posljedica oznaka sumnjive vrijednosti termina, jer je uistinu teško govoriti o posljedicama (jednako kao i o uzrocima) u kompleksnom etiološko-fenomenološkom mehanizmu, kakav se susreće kod ljudskoga ponašanja uopće pa i kod socijalnoga ponašanja učenika kojega imenujemo rizičnim.

Prkosno ponašanje učenika se često tretira jednim od kriterija za identifikaciju učenika osnovne škole s rizičnim socijalnim ponašanjem. Znanstvena istraživanja

pojavnih oblika prkosnoga ponašanja učenika su vrlo česta. Rezultirala su brojnim podacima o učestalosti prkosnoga ponašanja u različitim životnim situacijama učenika. Tumačeći ga vidom **aktivnoga otpora prkosno ponašanje** autori često tretiraju **prvom fazom evolucije agresivnoga ponašanja** u cjelini, a naročito prvom fazom evolucije verbalno agresivnoga ponašanja. To je, razumljivo, dodatni razlog učestalosti poduzimanja ovako brojnih istraživanja.

Valja, prije svega, imati na umu teškoću razlikovanja prkosnoga ponašanja učenika kao izraza rizičnoga socijalnog ponašanja od prkosnoga ponašanja kao normalne razvojne karakteristike djeteta - učenika. Teškoća je potencirana relativno dugim razdobljem osnovnoškolske dobi, tj. osmogodišnjim (u nas) razdobljem, u kojemu su smještene najmanje dvije od nekoliko očekivanih razvojnih faza u kojima će prkosno ponašanje djeteta biti sasvim uobičajeno. Dakako da imamo na umu prepubertetsku i ranu pubertetsku razvojnu fazu.

Deskriptivne fenomenološke analize prkosnoga ponašanja najčešće operiraju s dvije glavne grupe oblika: **(1) otvoreni i (2) prikriveni**.

Otvoreni prkos prepoznajemo u nizu ponašanja učenika kao što su otvoreno odbijanje udovoljavanja zahtjevu, galama, uporan plač bez opravdanoga razloga, napadi "bijesa", udaranje nogama o pod, lupanje šakom po stolu, valjanje po podu i slično.

Prikriveni je prkos pretežno smješten u ponašanje koje opažamo kao: površno obavljanje zadataka ili njihovo sustavno izbjegavanje, nekontrolirano mokrenje, i općenito ponašanje "na nižoj razini", zapuštanje školskih i obiteljskih obveza, indiferentnost na kazne i sl.

Za predmet ovoga istraživanja od izuzetnoga je značaja imati na umu sociokulturnu uvjetovanost pojavnosti prkosnoga ponašanja. Riječ je, naime, o tome, da je upravo prkosno ponašanje, samo po sebi ili kao prva faza evolucije verbalno agresivnoga ponašanja, jedna od bitnih značajki prema kojoj se prepoznaju stilovi izražavanja misli i osjećanja svojstveni specifičnim sociokulturnim entitetima.

Istraživanja prkosnog ponašanja u našim uvjetima rijetko su realizirana izolirano. Napose u istraživanjima starijega datuma prkosno se ponašanje učenika tretira tek kao jedan od oblika u nizu poremećaja u ponašanju, pogotovo onih kojima je agresivnost zajednički nazivnik (na pr. Košiček i Košiček, (1965), Tadić (1981), Jurić-Šimunčić (1982), Gajer - Piacun (1985). Među

istraživanjima novijega datuma rijetko, nažalost, susrećemo ona koja su realizirana u našim uvjetima. Jedno od takvih je istraživanje Uzelca (1995a) o evoluciji rizičnoga ponašanja učenika osnovne škole, dio kojega je i ovaj rad.

Vjerojatno osnovni problem u istraživanjima ovoga tipa sastoji se u diferenciranju rizičnog socijalnog ponašanja učenika od ponašanja koje ima uobičajen, normalan razvoj. Za njegovo razrješavanje korisno je konsultirati radove Andrilovića i Čudine (1986), Antropove i Koljčove (1986), Hrnjice (1988), Žužula i dr. (1990), Uzelca (1995b).

Prkosno ponašanje djeteta predškolske dobi u američkim uvjetima obiteljskoga odgoja, među ostalim, istražuju Campbell i dr. (1991). Puntam (1993) istražuje prkosno ponašanje u okviru tzv. disocijalnog ponašanja učenika osnovne škole u Bethesda. Stewart i de Blois (1985) iznalaze dijagnostičke kriterije agresivnoga ponašanja i u tome okviru prkosa kao jednoga od oblika poremećaja u ponašanju učenika osnovne škole u Iowa City-u. Slično istražuju Moore i Mukai (1983) u Eugene-u, nazivajući prkosno ponašanje neposlušnošću. Dodge i drugi (1994) prkosno ponašanje tretiraju svojevrsnom osornošću, analizirajući takvo ponašanje u relacijama prema sociokulturnim prilikama učenika osnovnih škola u Nashville-u. Pearson i dr. (1994) analiziraju strukturu obitelji učenika agresivnoga ponašanja u urbanim američkim uvjetima, posvećujući posebnu pozornost verbalnim oblicima i u tome sklopu prkosnoga ponašanja. Fabes i Eisenberg (1992) se bave ljutnjom kao posebnim vidom izražavanja prkosnoga ponašanja osnovnoškolaca u Arizoni. Jones i dr. (1994) se posebno bave tzv. povlaštenim djetetom u Oxfordu i njegovim agresivnim ponašanjem. Promjenjivost verbalno agresivnoga (svadalačkog) ponašanja učenika u izraelskim osnovnim školama istražuju Last i Avital (1995).

Prkosno ponašanje učenika osnovne škole često se istražuje kao svojevrsno negativističko ponašanje. Kanadski autor Cheifetz i suradnici (1989) istražuju stanja djece netom umrlih roditelja. Depresivno stanje djeteta javlja se temeljnom osnovom negativizma. Američki autor Herman i njegova suradnica Mc Hale (1993) istražuju negativizam pensilvanijskih učenika četvrtih i petih razreda osnovne škole, u vezi sa stilom odgoja kojega djeca doživljavaju od svojih roditelja, s posebnim naglaskom na uskraćivanje i "toplino". Iznalaze zanimljive razlike među učenicima s obzirom na njihov

spol. Također američki autori Manning i Payne (1988) istražuju negativizam osnovnoškolaca u Georgiji u vezi sa eventualnim zaštitničkim odgojnim stilom njihovih učiteljica. Ghodsian-Carpey i Baker (1987) u okviru istraživanja genetskih i socijalnih utjecaja na agresiju predškolske djece istražuju specifična obilježja blizanaca. Razlike i sličnosti među jednogajčanim i dvojajčanim blizancima istražuju u odnosu na različite forme ispoljavanja agresivnosti kao što su odbijanje, destruktivnost, tvrdoglavost (nepopustljivost) i negativizam.

Svi ovi autori prkosno ponašanje učenika, koje se inače manifestira u različitim oblicima, uglavnom tretiraju jednim od oblika početne faze nastanka i razvoju agresivnoga ponašanja u cjelini. Rezultati njihovih radova ukazuju na teškoće razlikovanja tako shvaćenoga prkosnog ponašanja i normalnih razvojnih karakteristika u ponašanju učenika. Stoga ne čudi ni različita neujednačena terminologija koja se koristi za sadržaj onoga što mi uobičajeno nazivamo prkosnim ponašanjem.

2. PROBLEM

Osnovni problem kojime se bavimo u ovome radu svodi se na pitanje prognostičke vrijednosti opaženih oblika rizičnoga ponašanja u ranoj osnovnoškolskoj dobi učenika. Da li je, dakle, i koliko pouzdano, na osnovi opaženoga jednog oblika rizičnog ponašanja učenika u ranoj osnovnoškolskoj dobi, moguće valjano prognozirati razvoj toga oblika ponašanja i suditi o tome pripada li dotični učenik kategoriji rizičnih učenika ili ne, tj. treba li mu posvetiti dodatnu pažnju ili ne.

Kakva je prognostička vrijednost prkosnoga ponašanja učenika? Koliko je na osnovi opaženoga prkosa učenika nižih razreda osnovne škole moguće osnovano pretpostavljati razvoj samoga prkosa te koliko je već u toj razvojnoj fazi učenika moguće, samo na osnovi opaženoga prkosa, označiti ukupno učenikovo socijalno ponašanje rizičnim?

3. METODA

Provedeno je longitudinalno istraživanje. Praćenje ponašanja učenika je započelo 1988., a završeno 1995. godine. U vrijeme početka istraživanja učenici su pohađali neki od četvrtih razreda u nekoj od pet osnovnih škola u Zagrebu ("G. Krklec", "M.

Pavlović", "NH A. Butorac", "V. Holjevac" i "M. Krleža").

Na početku istraživanja, tj. u prvoj točki procjene ponašanja učenika (kraj IV razreda osnovne škole), uzorak se sastojao od 464 učenika. Broj učenika se s vremenom osipao. Zbog toga je u drugoj točki procjene (kraj VI razreda) obuhvaćeno 440, u trećoj (kraj VII razreda) 426, a u četvrtoj (kraj VIII razreda) 397 učenika.

Već u prvoj točki procjene ponašanja učenika razrednici svih četvrtih razreda u ovim školama su zamoljeni da, prema u tu svrhu posebno konstruiranom upitniku, prepoznaju učenike rizičnog socijalnog ponašanja te učenike koji manifestiraju prkosno ponašanje. Između 464 učenika četvrtih razreda razrednici su procijenili da njih 98 ili 21,1 % spada u kategoriju učenika rizičnog socijalnog ponašanja (ovaj ćemo sub-uzorak označiti kraticom "RSP").

Prkosno su ponašanje učenika razrednici procjenjivali po tri kategorije: (1) često, (2) ponekad i (3) nikad. Kategorija "često" je odražavala manje ili više konstantno neopravdano prkosno ponašanje učenika i u tome smislu predstavlja poremećaj u njegovu ponašanje. Kategorija "ponekad" je odražavala povremeno prkosno ponašanje učenika te je kao takvo predstavljalo uglavnom uobičajenu, makar ne i opravdanu, reakciju učenika za koju se, međutim, nije moglo ocijeniti da je predstavljala poremećaj u njegovu ponašanje. Kategorija "nikad" je pripisivana učenicima koje razrednici nisu opazili da se ponašaju neopravdano prkosno.

U prvoj točki procjene "često" prkosno ponašanje je bilo obilježje za 17 ili 3,7 % učenika. Svi su oni tretirani učenicima rizičnoga ponašanja (RSP). Kategorija "ponekad" je bila obilježje za 73 ili 15,7 % učenika, a oni su, kao i većina ostalih učenika, tretirani učenicima ne-rizičnog socijalnog ponašanja (NRSP).

Tri godine nakon završetka osnovne škole pronašli smo većinu učenika RSP-a. Svi su bili učenici trećih razreda u nekoj od zagrebačkih srednjih škola.

Nismo ih, nažalost, mogli sve obuhvatiti daljnjim istraživanjem. Naime, daljnji je metodološki zahtjev bio da njihovo eventualno prkosno ponašanje bude procijenjeno trostruko: od strane njihovih sadašnjih razrednika, od strane jednoga od njihovih roditelja i od strane samih učenika. Zbog ovakvih uvjeta koji, nažalost, nisu bili ispunjeni od strane svih kontaktiranih nastavnika, roditelja i učenika, morali smo umanjiti broj učenika. Na koncu smo iz sub-

uzorka RSP dobili ove procjene za 31 učenika. U daljnjoj smo analizi operirali samo s tim brojem učenika rizičnoga socijalnog ponašanja, tako što smo za njih retrogradno analizirali evoluciju eventualnoga prkosnog ponašanja. Obilježja vezana za ove učenike komparirali smo prema sub-uzorku učenika ne-rizičnoga socijalnog ponašanja (NRSP) koji je, po načelu slučajnosti, izvučen iz skupine preostalih 366 učenika. Retrogradna je analiza obuhvatila 41 učenika ne-rizičnoga socijalnog ponašanja.

Rizičnost, odnosno ne-rizičnost socijalnoga ponašanja svih ovih učenika (31 + 41) učenika procjenjivana je ponovno na kraju istraživanja, dakle u vrijeme kada su učenici pohađali treći razred srednje škole. Procjene su, po jedinstvenim uputama, davali razrednici razreda koje su pohađali dotični učenici.

Pripadnost rizičnoj skupini učenika određivana je postojanjem makar jednoga oblika ponašanja za koji je bilo ocijenjeno da, bilo po svojoj učestalosti (javlja se često), bilo po svom općem značenju (makar se pojavio samo jednom taj oblik ponašanja već i time odražava ozbiljnu teškoću u ponašanju), naznačavao nepovoljan trend razvoja ponašanja.

Tablica 1. *Relacije između prvotno i naknadno evaluiranog rizičnoga socijalnog ponašanja učenika/Relations between first and second assesment of risky social behavior of pupils*

	RSP - III R. S.Š.		NRSP - III R. S.Š.		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - IV r. O.Š.	20	62,5	11	27,5	31	43,1
NRSP - IV r. O.Š.	12	37,5	29	72,5	41	56,9
UKUPNO	32	100	40	100	72	100

hi -kvadrat = 8,9

$df=1$

$p=0,003$

Kako je vidljivo dobili smo statistički značajnu povezanost među ovim dvjema varijablama procijenjenog rizičnog ponašanja. Dobiven je i očekivani smjer povezanosti. Dakle, prethodno procijenjena skupina rizičnih učenika u većoj se mjeri pokazala rizičnom nakon osmogodišnjega razdoblja. Globalno uzevši mogli bismo, dakle, biti zadovoljni prognostičkim vrijednostima kriterija i ukupnog prognostičkog postupka. No, imamo li baš razloga za osobito zadovoljstvo? Pogledajmo, naime, ove rezultate i u nekim

Prkosno ponašanje učenika u pojedinim točkama procjene, putem tablica kontingencije, analizirali smo u odnosu na pripadnost pojedinoga učenika rizičnoj ili ne-rizičnoj skupini učenika.

Statistička značajnost relacija među varijablama "prkosno ponašanje" i "pripadnost grupi" testirana je hi-kvadrat testom uz dopuštenu pogrešku od 5 %.

4. REZULTATI

4. 1. Relacije između prethodno i naknadno evaluiranoga rizičnog socijalnog ponašanja

Obratimo ponajprije pozornost na relacije između procjene eventualne rizičnosti ponašanja date krajem IV razreda osnovne škole i identične procjene date krajem III razreda srednje škole.

njihovim detaljima.

Naime, čak 11 od 31 (dakle, 35 %) učenika za koje je u prethodnoj procjeni procijenjeno da spadaju u skupinu rizičnih učenika u zadnjoj točki procjene nisu procijenjeni rizičnima. S druge pak strane, 12 od 41 (dakle, 29 %) učenika koji u prvoj točki procjene nisu označeni rizičnima, u posljednjoj to bivaju.

Ostaje nam, ipak, konstatirati kako identifikacija rizičnih učenika već u ranoj osnovnoškolskoj dobi ima respektabilnu

prognostičku vrijednost u smislu da jednom identificirana skupina učenika rizičnog socijalnog ponašanja u osnovi to ostaje tokom daljnjeg osnovnoškolskog i tokom predstojećeg srednjoškolskog razdoblja.

4. 2. Evolucija prkosnoga ponašanja

U prvoj točki procjene, tj. krajem IV razreda osnovne škole, prkosno ponašanje učenika, a s obzirom na njihovu pripadnost rizičnoj odnosno nerizičnoj skupini, distribuirano je kako slijedi u tablici 2.

Tablica 2. *Relacije između pripadnosti učenika prvotno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja do kraja IV razreda O.Š. / Relations between initially detected "risky" pupils and defiant behavior until end of 4. grade.*

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - IV r. O.Š.	2	100	9	52,9	20	37,4	31	43,6
NRSP - IV r. O.Š.	0	0	8	47,1	33	62,3	41	56,9
UKUPNO	2	100	17	100	53	100	72	100

$$hi\text{-kvadrat} = 3,9$$

$$df = 2$$

$$p = 0,139$$

U prvoj su točki procjene, dakle, samo dva učenika označena kao učenici koji se često ponašaju prkosno. Oba, dakako, pripadaju skupini učenika rizičnoga socijalnog ponašanja. No, nepostojanju statistički značajne povezanosti među varijablama bitno su pridonijele kategorije "ponekad" i "nikad". Naime, ove su kategorije gotovo ravnomjerno podijelile učenike između rizične i nerizične skupine a izuzetno niska vrijednost u kategoriji "često", pa makar svi učenici koji često manifestiraju prkosno ponašanje bili samo u rizičnoj skupini, nije bila dovoljna da bi povezanost među varijablama bila statistički značajna.

Ostaje nam zaključiti kako identifikacija

prkosnoga ponašanja učenika tokom nižega osnovnog školovanja nije dostatan kriterij za određivanje ukupne skupine učenika rizičnoga socijalnog ponašanja. (Imajmo na umu da je ovakav rezultat samo izraz osnovnog polazišta u našem istraživanju prema kojemu je identifikacija bilo kojega od brojnih oblika teškoća u socijalnom ponašanju učenika dovoljan razlog za uvrštenje učenika u skupinu rizičnih).

Obratimo pozornost na relacije između prkosnoga ponašanja učenika do kraja IV razreda osnovne škole i naknadno (katamnistički) evaluiranog socijalno rizičnoga ponašanja učenika.

Tablica 3. *Relacije između pripadnosti učenika naknadno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja do kraja IV razreda O.Š. / Relations between subsequently detected "risky" pupils and defiant behavior until end of 4. grade.*

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - III r. S.Š.	1	50,0	7	41,2	24	45,3	32	44,4
NRSP - III r. S.Š.	1	50,0	10	58,2	29	54,7	40	55,6
UKUPNO	2	100	17	100	53	100	72	100

$$hi\text{-kvadrat} = 0,1$$

$$df = 2$$

$$p = 0,94$$

U ovom je paru varijabli, kako vidimo, pogotovo jasno odsustvo statistički značajne povezanosti. Ne samo da su relativno ravnomjerno po skupinama raspoređene vrijednosti iz kategorija "ponekad" i "nikad" nego su i dva učenika koji su u početku manifestirali često prkosno ponašanje, potpali pod različite skupine, jedan u rizičnu a drugi u nerizičnu. Prema tome, identifikacija prkosnoga ponašanja učenika tokom nižih

razreda osnovne škole nije mogla biti dovoljnom osnovom za valjanu prognozu o njegovu ne samo ukupnom ponašanju ukupnom socijalnom ponašanju tokom srednjega školovanja nego čak niti za valjanu prognozu budućega prkosnog ponašanja.

Obratimo pozornost na relacije između procjena rizičnosti socijalnog ponašanja učenika i prkosnoga ponašanja krajem VI razreda osnovne škole.

Tablica 4. Relacije između pripadnosti učenika prvotno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja na kraju VI razreda O.Š. / Relations between initially detected "risky" pupils and defiant behavior until end of 6. grade.

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - IV r. O.Š.	3	60,0	14	70,0	14	29,8	31	43,1
NRSP - IV r. O.Š.	2	40,0	6	30,0	33	70,2	41	56,9
UKUPNO	5	100	20	100	47	100	72	100

$hi\text{-kvadrat} = 9,9$

$df = 2$

$p = 0,007$

Relacije među ovim varijablama su, dakle, statistički značajne. Dakako, prkosno je ponašanje češće kod učenika prvotno svrstanih u skupinu učenika rizičnog socijalnog ponašanja. Uvidom u vrijednosti intersekcija prezentirane tablice dalo bi se zaključiti kako su ovakvom rezultatu ponajviše doprinijele drugačije, u odnosu na prvu točku procjene, vrijednosti vezane za kategorije "ponekad" i "nikad." U prvoj od ove dvije kategorije dominiraju učenici svrstani u skupinu učenika rizičnog, a u drugoj oni svrstani u skupinu ne-rizičnog ponašanja. Ukupan broj učenika koji su često

manifestirali prkosno ponašanje je porastao (od 2 na 5), ali ne samo u skupini rizičnih (od 1 na 3) nego i nerizičnih (od 1 na 2). Potonje nas navodi na zaključak prema kojemu je često prkosno ponašanje u ovoj, dakle drugoj, točki procjene bilo manje, tj. slabije povezano s prethodnim identificiranjem učenika rizičnoga socijalnog ponašanja iako je, kako vidimo, ukupna povezanost među varijablama statistički značajna.

Kakve su relacije prkosnoga ponašanja u drugoj točki procjene s naknadnim identificiranjem učenika socijalno rizičnoga ponašanja?

Tablica 5. Relacije između pripadnosti učenika naknadno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja krajem VI razreda O.Š. / Relations between subsequently detected "risky" pupils and defiant behavior until end of 6. grade.

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - III r. S.Š.	2	40,0	13	65,0	17	36,2	32	44,4
NRSP - III r. S.Š.	3	60,0	7	35,0	30	63,8	40	55,6
UKUPNO	5	100	20	100	47	100	72	100

$hi\text{-kvadrat} = 4,8$

$df = 2$

$p = 0,09$

Unutar ovoga para varijabli ne postoji, dakle, statistički značajna povezanost. Učenici koji često manifestiraju prkosno ponašanje u odnosu na skupine formirane po rizičnosti ukupnog socijalnog ponašanja raspoređeni su obrnuto prema prethodnoj tablici. Naime, dva su učenika u rizičnoj a tri u nerizičnoj skupini. Veće učešće onih koji su se ponekad ponašali prkosno u rizičnoj, a onih koji se nikada nisu ponašali prkosno u nerizičnoj skupini, nisu doprinjeli statističkoj

značajnosti relacija među varijablama. Sve nas ovo navodi na zaključak prema kojemu evidentirano prkosno ponašanje učenika krajem VI razreda osnovne škole nije u nikakvoj povezanosti s pripadnošću skupini učenika ukupno rizičnoga socijalnog ponašanja u kasnijem razdoblju.

Pogledajmo, nadalje, rezultate dobivene u trećoj točki procjene, dakle krajem VII razreda osnovne škole.

Tablica 6. *Relacije između pripadnosti učenika prvotno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja na kraju VII razreda O.Š./Relations between initially detected "risky" pupils and defiant behavior until end of 7. grade.*

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - IV r. O.Š.	0	0	16	61,5	15	32,6	31	43,1
NRSP - IV r. O.Š.	0	0	10	38,5	31	67,4	41	56,9
UKUPNO	0	0	26	100	46	100	72	100

$hi\text{-kvadrat} = 5,7$

$df = 1$

$p = 0,017$

Krajem VII razreda osnovne škole nije, dakle, identificiran niti jedan učenik za kojega bi se moglo pocijeniti da se često ponaša prkosno. Distribucija kategorija "ponekad" i "često", a u odnosu na pripadnost rizičnoj odnosno nerizičnoj skupini, rezultirala je statistički značajnom povezanošću među varijablama. Kao što se moglo i pretpostaviti pri tome je kategorija "ponekad" relativno zastupljenija među rizičnim, a kategorija "nikad" među nerizičnim učenicima.

Konstatirajmo ovim povodom ono što je osobito bitno: krajem VII razreda osnovne škole, dakle u dobi od oko 13 godina, nitko od svih 72 učenika, uključujući i one za koje ja ranije procijenjeno da se često ponašaju prkosno, nije manifestirao često prkosno ponašanje.

Kakva je distribucija ovako procijenjenoga prkosnoga ponašanja prema naknadno identificiranim rizičnim skupinama učenika?

Tablica 7. *Relacije između pripadnosti učenika naknadno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja na kraju VII razreda O.Š./Relations between subsequently detected "risky" pupils and defiant behavior until end of 7. grade.*

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - III r. S.Š.	0	0	17	65,4	15	32,6	32	44,4
NRSP - III r. S.Š.	0	0	9	34,6	31	67,4	40	55,6
UKUPNO	0	0	26	100	46	100	72	100

$hi\text{-kvadrat} = 7,2$

$df = 1$

$p = 0,007$

I u odnosu na naknadnu procjenu rizičnosti ponašanja učenika dobivene su statistički značajne relacije. Povremeno prkosno ponašanje je, dakako, češće kod

učenika čije je ponašanje naknadno procijenjeno rizičnim.

Obratimo, konačno, pozornost na zadnju točku procjene, tj. na kraj VIII razreda osnovne škole.

Tablica 8. Relacije između pripadnosti učenika prvotno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja na kraju VIII razreda O.Š. / Relations between initially detected "risky" pupils and defiant behavior until end of 8. grade.

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - IV r. O.Š.	4	66,7	15	57,7	12	30,0	31	43,1
NRSP - IV r. O.Š.	2	33,3	11	42,3	28	70,0	41	56,9
UKUPNO	6	100	26	100	40	100	72	100

hi -kvadrat = 6,34

$df = 2$

$p = 0,040$

Krajem VIII razreda osnovne škole je, dakle, najviše učenika koji često manifestiraju prkosno ponašanje. Dvostruko više njih (4) je u rizičnoj nego u nerizičnoj (2) skupini. I ukupno uzevši dobivene su statistički značajne relacije među varijablama. Smjer ove povezanosti također je očekivan. Prkosnih je učenika, naime, apsolutno i relativno više u skupini rizičnih

nego u skupini nerizičnih učenika. Sudeći po ovim rezultatima ostaje nam zaključiti kako je procjena pripadnosti učenika rizičnoj odnosno nerizičnoj skupini krajem IV razreda osnovne škole bila relativno dobra osnova za prognozu njihova prkosnoga ponašanja krajem VIII razreda.

Da li su takve relacije prkosnoga ponašanja i s naknadno identificiranim rizičnim skupinama?

Tablica 9. Relacije između pripanosti učenika naknadno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja krajem VIII razreda O.Š. / Relations between subsequently detected "risky" pupils and defiant behavior until end of 8. grade.

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - III r. S.Š.	3	50,0	11	42,3	18	45,0	32	44,4
NRSP - III r. S.Š.	3	50,0	15	57,7	22	55,0	40	55,6
UKUPNO	6	100	26	100	40	100	72	100

hi -kvadrat = 0,1

$df = 2$

$p = 0,937$

Za razliku od rezultata u prethodnoj tablici ovi nas upućuju na sasvim suprotan zaključak. Prkosno ponašanje učenika opaženo krajem VIII razreda osnovne škole nije ni u kakvoj povezanosti s pripadnošću učenika skupini rizičnog ili nerizičnog socijalnog ponašanja.

Ako procijenjeno ponašanje učenika

krajem III razreda srednje škole smatramo konačnim sudom za odgovor na pitanje da li učenik manifestira poremećaje u ponašanju ili tek prolaznu razvojnu teškoću ovaj bi posljednji rezultat mogao upućivati na zaključak o uistinu maloj prognostičkoj vrijednosti prkosnoga ponašanja u donošenju takvoga suda.

4.3. Objektivnost i subjektivnost procjene

Naprijed smo operirali s procjenama razrednika, dakle, nastavnika koji je, pretpostavljamo, najupućeniji u obilježja ponašanja učenika koji pripadaju njegovu razredu.

Vjerojatno, naime, ne postoji druga stručna osoba koja bi bila u poziciji da može bolje od razrednika poznavati učenike dotičnoga razreda. Osim toga razrednik bi trebao biti razumno objektivn u procjenjivanju. Kažemo razumno stoga što subjektivnost nije moguće sasvim eliminirati. Uostalom u pedagoškoj je praksi poznat sindrom učenika - miljenika čega vjerojatno ni razrednik nije a priori lišen. Ne vidimo, međutim, nikakvoga elementa zbog kojega bi razrednik bio manje objektivn od bilo koje ostale, u dotičnu razrednu zajednicu upućene, stručne osobe. Sve su to razlozi zbog kojih sudimo da ima osnova razrednika tretirati relativno **objektivnim** procjeniteljem ponašanja učenika dotičnoga razreda.

Postoje, dakako, osobe koje su upućenije od razrednika u obilježja ponašanja učenika. Riječ je o učenikovim roditeljima. Ovdje se, međutim, u pravilu ne radi o stručnim osobama. Još manje bismo mogli govoriti o osobama od kojih bismo mogli očekivati objektivnu procjenu. Naprotiv, sasvim je razumljivo da će njihova procjena

ponašanja njihova djeteta biti **relativno subjektivna**, rekli bismo roditeljski subjektivna.

Moguće je ići i dalje. Moguće je, dakako, isti problem procjenjivati s razine samoga učenika i njega staviti u poziciju procjenitelja, tj. samoprocjenitelja. Razumije se da rezultate ove procjene (samoprocjene) unaprijed valja tretirati tako da dolaze od osobe koja (na osebujan način, tj. na način svojstven osobama ove životne dobi) ponajbolje poznaje predmet procjene. O problemu objektivnosti ove procjene nije neophodno navoditi dodatne argumente. U tome bi smislu vjerojatno bilo praktično korisno ovu procjenu unaprijed tretirati **maksimalno subjektivnom**.

O mjernim karakteristikama najčešće upotrebljivanih tehnika identifikacije učenika s emocionalnim poremećajima i s poremećajima u ponašanju, Wehby i dr. (1995) provode temeljitu deskriptivnu analizu ukazujući na različite rezultate koji se njima dobivaju. Autorica Epkins (1995) se naročito osvrće na iskaze samih učenika o svome "nestrpljivom" ponašanju, ukazujući na visoki udio subjektivizma u tim iskazima.

Obratimo pozornost na odnose među vrijednostima dobivenim ovim različitim procjenama.

Podimo prvo s pripadnošću učenika prvotno identificiranoj rizičnoj skupini.

Tablica 10. *Relacije između pripadnosti učenika prvotno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja krajem III razreda S.Š prema procjeni razrednika/ Relations between initially detected "risky" pupils and defiant behavior until end of high school 3. grade, accordingly to teacher's assessment.*

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - IV r. O.Š.	4	44,4	13	61,9	14	33,3	31	43,1
NRSP - IV r. O.Š.	5	55,6	8	38,1	28	66,7	41	56,9
UKUPNO	9	100	21	100	42	100	72	100

$$hi\text{-kvadrat} = 4,7$$

$$df = 2$$

$$p = 0,097$$

Prema procjeni nastavnika 9 učenika je često manifestiralo prkosno ponašanje, 21 ponekad, a 42 nikad.

Nema statistički značajnih razlika u odnosu na pripadnost rizičnoj odnosno nerizičnoj skupini. Prema tome prvotna pripadnost rizičnoj odnosno nerizičnoj skupini

nije ni u kakvoj povezanosti s prkosnim ponašanjem učenika u srednjoj školi.

Pažljivijim uvidom u odgovore razrednika vezane za učenike koji su označeni kao oni koji manifestiraju "često" prkosno ponašanje opažamo da se ovakvo ponašanje u pravilu ne javlja samostalno.

Naprotiv, javlja se uz niz ostalih pretežno aktivnih oblika neprihvatljivoga ponašanja kao što su nametljivost, verbalna agresivnost,

laž, varanje, pušenje i sl.

Obratimo pozornost na procjene roditelja.

Tablica 11. *Relacije između pripadnosti učenika prvotno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja krajem III razreda S.Š prema procjeni roditelja/ Relations between initially detected "risky" pupils and defiant behavior until end of high school 3. grade, accordingly to parent's assessment*

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - IV r. O.Š.	3	75,0	16	36,4	12	50,0	31	43,1
NRSP - IV r. O.Š.	1	25,0	28	63,6	12	50,0	41	56,9
UKUPNO	4	100	44	100	24	100	72	100

$$hi\text{-kvadrat} = 2,9$$

$$df = 2$$

$$p = 0,230$$

Roditelji uočavaju znatno manje učenika koji često manifestiraju prkosno ponašanje (ukupno 5) nego razrednici. Makar većina učenika koje roditelji označavaju teško prkosnima spada u skupinu prvotno označenu kao rizičnu ipak nismo dobili statistički značajne razlike među varijablama.

Pokazalo se, naime, da većina učenika koje roditelji prepoznaju kao "ponekad" prkosne spada u kategoriju prvotno označenu kao nerizičnu, što je zapravo neutraliziralo prevalenciju "često" prkosnih učenika u kategoriji rizičnih.

Kakve su procjene učenika samih?

Tablica 12. *Relacije između pripadnosti učenika prvotno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja krajem III razreda S.Š. prema procjeni učenika/ Relations between initially detected "risky" pupils and defiant behavior until end of high school 3. grade, accordingly to pupil's assessment.*

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - IV r. O.Š.	2	40,0	19	42,2	10	45,5	31	43,1
NRSP - IV r. O.Š.	3	60,0	26	57,8	12	54,5	41	56,9
UKUPNO	5	100	45	100	22	100	72	100

$$hi\text{-kvadrat} = 0,1$$

$$df = 2$$

$$p = 0,959$$

Sami su učenici kad sebe uočili više "često" prkosnoga ponašanja nego njihovi roditelji (5). I ovdje, kao i kod razrednika, oni su gotovo ravnomjerno raspoređeni u odnosu na pripadnost prvotno identificiranoj rizičnoj skupini. Gotovo sasvim ravnomjerno distribuirane su i vrijednosti koje se odnose na "povremeno" prkosno ponašanje. Sve je

to rezultiralo ukupnim rezultatom prema kojemu ne postoji statistički značajna povezanost među ovim dvjema varijablama.

Na temelju ukupnih rezultata u trima prethodnim tablicama valja zaključiti:

1. prkosno ponašanje u najvećoj mjeri uočavaju razrednici, potom sami učenici, a najmanje roditelji

2. pripadnost učenika skupini koja je u nižim razredima osnovne škole označena kao skupina rizičnoga socijalnog ponašanja nije pouzdana osnova za prognozu prema kojoj će dotični učenik manifestirati prkosno ponašanje u srednjoškolskom dobu.
- Kakva su relacije vrijednosti dobivenih od različitih procjenitelja u odnosu na naknadno identificirane rizične skupine?

Tablica 13. Relacije između pripadnosti učenika naknadno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja krajem **III razreda S.Š.** prema procjeni razrednika/ Relations between subsequently detected "risky" pupils and defiant behavior until end of high school 3. grade, accordingly to teacher's assessment.

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - III r. S.Š.	9	100,0	11	52,4	12	28,6	32	44,4
NRSP - III r. S.Š.	0	0	10	47,6	30	71,4	40	55,6
UKUPNO	9	100	21	100	42	100	72	100

$$hi\text{-kvadrat} = 16,1$$

$$df = 2$$

$$p = 0,000$$

Devet učenika, za koje njihovi razrednici ocjenjuju da su često prkosni, pripadaju rizičnoj skupini. To je, razumije se jedino i bilo moguće jer su, kako smo naprijed naveli, rizične skupine u ovoj točki procjene formirane upravo po tome kriteriju. Stoga ovaj krajnji rezultat treba, zapravo, shvatiti kao polazište od kojega smo ušli u analizu. To

je polazište, kako vidimo, u mnogome doprinijelo statistički značajnoj povezanosti među varijablama. Istini za volju tome je donekle pripomogla i distribucija kategorija "ponekad" i "nikad", koja je ovdje sasvim lako objašnjiva.

Da li se i procjene roditelja tako raspoređuju?

Tablica 14. Relacije između pripadnosti učenika naknadno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja krajem **III razreda S.Š.** prema procjeni roditelja/ Relations between subsequently detected "risky" pupils and defiant behavior until end of high school 3. grade, accordingly to parent's assessment.

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - III r. S.Š.	3	75,0	20	45,5	9	37,5	32	44,4
NRSP - III r. S.Š.	1	25,0	24	54,5	15	62,5	40	55,6
UKUPNO	4	100	44	100	24	100	72	100

$$hi\text{-kvadrat} = 2,0$$

$$df = 2$$

$$p = 0,368$$

Kao što vidimo procjene roditelja ne slijede procjene razrednika. Ovo malo prkosnih učenika koje uočavaju njihovi roditelji relativno su ravnomjerno distribuirani po gotovo svim intersekcijama kontingencijske tablice. Ovo, dažakao, upućuje na zaključak o malo, praktično

nikakvoj, prognostičkoj dijagnostičkoj vrijednosti koju bi imao iskaz roditelja o prkosnom ponašanju njihova djeteta, a s obzirom na identifikaciju rizičnih skupina učenika u vrijeme srednjega školovanja.

Pogledajmo, konačno, vrijede li procjene učenika više od toga.

Tablica 15. *Relacije između pripadnosti učenika naknadno identificiranoj rizičnoj skupini i prkosnoga ponašanja krajem III razreda S.Š. prema procjeni učenika/ Relations between subsequently detected "risky" pupils and defiant behavior until end of high school 3. grade, accordingly to pupil's assessment.*

	ČESTO		PONEKAD		NIKAD		UKUPNO	
	APS.	%	APS.	%	APS.	%	APS.	%
RSP - III r. S.Š.	3	60,0	22	48,9	7	31,8	32	44,4
NRSP - III r. S.Š.	2	40,0	23	51,1	15	68,2	40	55,6
UKUPNO	5	100	45	100	22	100	72	100

$$hi\text{-kvadrat} = 2,3$$

$$df = 2$$

$$p = 0,321$$

Kako vidimo, ni procjene samih učenika nisu polučile statistički značajnu povezanost među varijablama. Ostaje nam zaključiti, kao i kod procjena roditelja, da ove procjene malo mogu ili uopće ne mogu poslužiti kao pouzdano polazište o eventualnom u cjelini rizičnom socijalnom ponašanju učenika.

Dobiveni rezultati potvrđuju pretpostavku o visokom stupnju subjektivizma, što zapravo znači malo praktične koristi, iskaza i ocjena roditelja i samih učenika u vezi s prkosnim ponašanjem učenika. Štoviše, rezultati upućuju na zaključak o jednako visokom stupnju nepouzdanosti procjena roditelja, od kojih smo ipak očekivali više objektivnosti, i učenika. Ne ulazeći na ovome mjestu dublje u moguće osnove ovakvim rezultatima čini nam se ispravnim tek konstatirati kako su ovi razlozi locirani u sklop inače dobro poznatih teškoća razlikovanja razvojnih karakteristika djeteta (učenika) od teškoća koje poprimaju obilježja poremećaja u ponašanju. Čini se, naime, a to nam se čini sasvim razumljivim, da se roditelji, zato što su roditelji, a ne zato što nisu stručnjaci, teže nego stručnjaci, odlučuju za kvalifikacije koje simboliziraju različitost od uobičajenoga, normalnoga. U tome je smislu uputno konsultirati rezultate istraživanja Bašić (1985) o stavovima roditelja djece s poremećajima u ponašanju.

5. ZAKLJUČCI

Dobiveni rezultati pokazuju zaista slabu prognostičku vrijednost prkosnoga ponašanja učenika. No, nekakvu ipak pokazuje. Osvrnemo li se na dobivene rezultate uočiti ćemo, prije svega, da su

učenici, koji su prvotno bili označeni rizičnima, i zbog prkosnoga ponašanja, rizičnima procijenjeni i nakon sedmogodišnjega razdoblja. Pri tome valja imati na umu da je dio učenika koji su u prvotnoj procjeni označeni rizičnima to prestao biti u naznačenom razdoblju, ali su se u istome razdoblju kao rizični pojavili novi učenici.

Prvotna procjena rizičnosti učenika bila je, ukupno uzevši, realtivno dobra za sve buduće točke procjene prkosnoga ponašanja, osim polazne. Naime, učenike koji su krajem IV razreda označeni rizičnima relativno češće susrećemo među prkosnima krajem VI, VII i VIII razreda osnovne škole.

Naknadna procjena rizičnosti pokazuje, međutim, da prkosno ponašanje i nije tako osobito pouzdan indikator za procjenu konačne rizičnosti. Ova je povezanost dobivena samo u jednoj od četiri analizirane relacije, u relaciji s procijenjenim prkosom krajem VII razreda osnovne škole. Imajmo, međutim, na umu da je upravo VII razred osnovne škole onaj razred u kojemu niti jedan učenik nije smješten u kategoriju "čestoga" prkosnog ponašanja. Ovdje je riječ tek o povezanosti između "ponekad" prkosnoga ponašanja i pripadnosti rizičnoj skupini, dakle o prkosnome ponašanju koje se nipošto ne bi moglo označiti osobitom poteškoćom u ponašanju.

Da bi prkosno ponašanje učenika bilo pouzdan indikator rizičnosti ukupnoga socijalnog ponašanja učenika moralo bi, osim navedenoga, egzistirati u dužem razdoblju, tj. moralo bi se javljati i izvan očekivanih razvojnih faza djeteta u kojima je naglašeno prkosno ponašanje očekivano ponašanje. Ovo je istraživanje, naime, potvrdilo kako u pojedinim fazama rasta i razvoja učenika prkosno ponašanje uistinu dominira, da bi već u kratkom razdoblju utihlo. Imajući na

umu životnu dob učenika u kojoj se javlja ovako oscilirajuće prkosno ponašanje, nalazimo potvrdu ispravnosti zaključaka ranijih, naprijed navedenih, istraživanja, koja su posebno naglašavala značenje pojedinih faza rasta i razvoja učenika u kojima je prkosno ponašanje sasvim očekivano. Preporučimo, stoga, ukratko našim odgajateljima učenika osnovne škole: ne žurite s tvrdnjom prema kojoj je prkosno ponašanje samo po sebi pouzdan znak da imate posla s učenikom kojemu su svojstveni poremećaji u ponašanju! Nemate još dovoljno argumenata za tu tvrdnju.

Istraživači socijalnoga ponašanja učenika nemaju osobito zadovoljstvo tvrditi kako su rezultati dobiveni njihovim istraživanjima temeljeni na objektivnim pokazateljima. U datoj situaciji kakva je ova, dakle, u situaciji kada je istraživač u prilici da može birati između triju mogućnosti, koje se međusobno razlikuju samo po omjeru objektivizma-subjektivizma, nema sumnje da se valja osloniti na procjene nastavnika. Procjene roditelja i učenika o ponašanju učenika mogu biti korištene tek kao dopune tim procjenama.

6. LITERATURA

1. Andrić, V. i Čudina M. (1986): Osnove opće i razvojne psihologije, Školska knjiga, Zagreb
2. Antropova, M.V. i Koljčeva, M.M. (1986): Psihofiziološka zrelost djece, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
3. Bašić, J. (1985): Diferencijalna analiza strukture stavova roditelja prema djeci s poremećajima u ponašanju kojoj su izrečene vanzavodske odnosno zavodske odgojne mjere, Disertacija, Fakultet za defektologiju, Zagreb
4. Campbell, S.B. i dr. (1991): Noncompliant behavior, over-activity and family stress as predictors of negative maternal control with preschool children, *Development and Psychopathology*, 3 (2), 175-90.
5. Ciefetz, F. N. i dr. (1989): Studies of effective state in bereaved children, *Canadian Journal of Psychiatry*, Montreal, 34 (7), 688-92.
6. Dodge, K.A. i dr. (1994): Socialization mediators of the relation between socioeconomic status and child conduct problems, *Child Development*, Nashville, 65 (2 Spec NO): 649-65.
7. Epkins, C. C. (1995): Teachers ratings of impatient children's depression, anxiety, and aggression: A preliminary comparison between impatient-facility and community-based teacher's ratings and their correspondence with children's self-reports *Journal of Clinical Child Psychology*, Lubbock, 24 (1), 63-70.
8. Fabes R.A. i Eisenberg, N. (1992): Young children's coping with interpersonal anger, *Child Development*, Tempe, 63 (1): 116-28.
9. Gajer-Pijacun, Đ. (1985): Psihički poremećaji djece i omladine, Zavod građa Zagreba za socijalni rad, Zagreb
10. Ghodsian-Carpey, J. i L. A. Baker (1987): Genetic and environmental influences on aggression in 4 to 7 year old twins, *Aggressive Behavior*, Los Angeles, 13 (4), 173-86.
11. Herman, M. A. i S. M. Mc Hale (1993): Coping with parental negativity: Links with warmth and child adjustment, *Journal of Applied Developmental Psychology*, 14 (1), 121-36.
12. Hrnjica, S. (1982): Zrela ličnost, Pokušaj teorijskog određenja i empirijske procene, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
13. Jones, D. i dr. (1994): The favoured child, *Journal of Medical Ethics*, Oxford, 20 (2): 108 - 11.
14. Jurić-Šimunčić, A. i dr. (1982): Teškoće u učenju i vladanju, Školska knjiga, Zagreb
15. Košiček, M. i T. (1965): I vaše dijete je ličnost, Panorama, Zagreb
16. Last, U. i Avital, D. (1995): Quarrel involvement of school-aged children: gender differences, age trends, and school adjustment correlates, *Journal of genetic psychology*, Jerusalem, 156 (1): 87-96.
17. Manning, B.H. i B.D. Payne (1988): Analysis of private self-talk of preservice teachers, *Educational Research - Quarterly*, 12 (3), 46-50
18. Moore, D.R. i Mukai, L.K. (1983): Aggressive behavior in the home as a function of the age and sex of control-problem and normal children, *Journal of Abnormal Child Psychology*, Eugene, 11 (2), 257-72.
19. Pearson, J.L. (1994): Family structure and aggressive behavior, in a population of urban

- elementary school children, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 33 (4): 540-8.
20. Puntam, F.W. (1993): Dissociative disorders in children: behavioral profiles and problems, *Child Abuse and Neglect*, Bethesda, 17 (1): 39-45.
 21. Stewart, M. A. i de Blois, S. (1985): Diagnostic criteria for aggressive conduct disorder, *Psychopathology*, Iowa City, 18 (1), 11-17.
 22. Tadić, N. (1981): Psihijatrija detinjstva i mladosti, Naučna knjiga, Beograd
 23. Uzelac, S. (1995a): Evolucija oblika rizičnoga ponašanja učenika osnovne škole, *Socijalna psihijatrija*, Zagreb, 23 (1), 147-63.
 24. Uzelac, S. (1995b): Osnove socijalne edukologije mladih s poremećajima u socijalnom ponašanju, Sagena, Zagreb
 25. Wehby, J.H. i dr. (1995): A descriptive analysis of aggressive behavior in classroom for children with emotional and behavioral disorders, *Behavioral disorders*, Nashville, 20 (2), 87-105.
 26. Žužul, M. i dr. (1990): Skala za procjenu dječjeg agresivnog i prosocijalnog ponašanja, *Primijenjena psihologija*, Zagreb, 11 (2), 77-87.

DEFIANCE AS ONE OF THE CRITERIA FOR EARLY IDENTIFICATION OF ELEMENTARY SCHOOL CHILDREN WITH POTENTIALLY ABERRANT SOCIAL BEHAVIOUR

SUMMARY

Early identification of school children with potentially aberrant social behaviour represents the crucial problem of sociopedagogical diagnostic, particularly in the case of children of elementary school age. This is a complex phase of child's development in which it is really hard to judge whether some form of behaviour, however unusual it may seem, is the reflection of child's development and thus quite normal behaviour, or is it, perhaps, a symptom of behaviour, which will - in case that there is no timely reaction to it - continue to develop into asocial or antisocial behaviour. The defiant behaviour is often regarded as one of criteria for identification of elementary school children with potentially aberrant social behaviour. There have been numerous scientific researches of apparent forms of defiant behaviour of school children. They have provided ample information about the frequency of defiant behaviour of school children in different situations in and out of school. Explaining it as an aspect of active resistance, the authors often treat defiant behaviour as a first evolutionary phase of the aggressive behaviour as a whole and particularly as a first evolutionary phase of verbal aggressive behaviour. All the authors researching defiant behaviour of school children, which can be manifested in various forms, are generally treating it as one of the forms of the initial phase in the beginning and development of the aggressive behaviour as a whole. The results of their studies point out the difficulties in distinguishing so perceived defiant behaviour from the normal developmental characteristics in a child's behaviour. Therefore it is not surprising that a varied disparate terminology is used for the content of what we usually call defiant behaviour. For the subject of this research it is of extraordinary importance to bear in mind the correlation between manifestations of defiant behaviour and sociocultural conditions. In fact, exactly the defiant behaviour as such or as the first evolutionary phase of the verbal aggressive behaviour is one of the essential characteristics by which we are recognizing different styles of expression of thoughts and feelings peculiar to specific sociocultural entities. The main problem with which we are dealing in this study is the question of prognostic value of observed forms of potentially aberrant behaviour of children in the early elementary school age. In relation to this we have carried out the longitudinal research. The observation of behaviour of school children was started in 1988 and concluded in 1995. At the beginning of research the children were in the fourth grade of elementary school and were from different classes in five different elementary schools in Zagreb. The presence or absence of symptoms of potentially aberrant social behaviour was evaluated again at the end of the research when those children (31 + 41 at the very end of observation) were in the third grade of secondary school. The evaluations were made by the class-masters of the relevant classes, who were all given uniform instructions. The determining factor for classification of a child into a group of children with potentially aberrant behaviour was the presence of at least one form of behaviour, which was estimated to be, either by its frequency (it is often present) or by its general significance (it might have been manifested only once but already this one occurrence reflects serious difficulty in child's behaviour), the indication of an unfavourable trend of behavioural development. Using tables of contingency, we have analyzed the defiant behaviour of school children in particular points of evaluation in relation to the child's classification into the risk or no-risk group. Obtained results indicate that defiant behaviour of elementary school children is not by itself the sufficient criterion for early identification of their potentially aberrant social behaviour. This research has

confirmed that defiant behaviour is indeed the dominant form of behaviour in particular phases of growth and development of school children, but that the pronounced manifestation of defiance recede after a short period of time. Bearing in mind the age of school children in which these oscillating manifestations of defiant behaviour are appearing, we believe that this confirms as correct the conclusions of earlier researchers, who have strongly emphasized the significance of particular phases of growth and development of school children in which such defiant behaviour is to be expected. The initial evaluation of risk behaviour was, on a whole, relatively good (basis?) for all future points of evaluation of defiant behaviour. Later evaluation of risk aspect, however, indicates that defiant behaviour is not really a very reliable indicator for evaluation of final deviant tendency. Such correlation was obtained only in one of four analyzed relations. At the same time, author also elaborates the problem of objectivity/subjectivity of evaluation of defiant behaviour of school children. He finds that subjectivity, recognizable in the tendency to minimize defiant behaviour of school children, is peculiar not only to children themselves, but also, and in no lesser degree, to their parents, and that the only relatively objective evaluations were those of their teachers (class-masters).

Key words: defiance, potentially aberrant social behaviour, elementary school children